

İRAN YAPTIRIMLARI TÜRKİYE-İRAN ENERJİ İLİŞKİLERİNE ETKİLERİ

BÜŞRA ZEYNEP ÖZDEMİR

İRAN YAPTIRIMLARI TÜRKİYE-İRAN ENERJİ İLİŞKİLERİNE ETKİLERİ

BÜŞRA ZEYNEP ÖZDEMİR

COPYRIGHT © 2018

Bu yayının tüm hakları SETA Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı'na aittir. SETA'nın izni olmaksızın yayının tümünün veya bir kısmının elektronik veya mekanik (fotokopi, kayıt ve bilgi depolama vd.) yollarla basımı, yayımı, çoğaltılması veya dağıtımı yapılamaz. Kaynak göstermek suretiyle alıntı yapılabilir.

Uygulama: Hasan Suat Olgun
Baskı: Turkuvaz Haberleşme ve Yayıncılık A.Ş., İstanbul

SETA | SİYASET, EKONOMİ VE TOPLUM ARAŞTIRMALARI VAKFI

Nenehatun Cd. No: 66 GOP Çankaya 06700 Ankara TÜRKİYE
Tel: +90 312 551 21 00 | Faks: +90 312 551 21 90
www.setav.org | info@setav.org | @setavakfi

SETA | İstanbul

Defterdar Mh. Savaklar Cd. Ayvansaray Kavşağı No: 41-43
Eyüpsultan İstanbul TÜRKİYE
Tel: +90 212 395 11 00 | Faks: +90 212 395 11 11

SETA | Washington D.C.

1025 Connecticut Avenue, N.W., Suite 1106
Washington D.C., 20036 USA
Tel: 202-223-9885 | Faks: 202-223-6099
www.setadc.org | info@setadc.org | @setadc

SETA | Kahire

21 Fahmi Street Bab al Luq Abdeen Flat No: 19 Cairo EGYPT
Tel: 00202 279 56866 | 00202 279 56985 | @setakahire

İÇİNDEKİLER

ÖZET	7
GİRİŞ	8
İRAN YAPTIRIMLARININ DÜNÜ VE BUGÜNÜ	9
DÜNYADAN İRAN YAPTIRIMLARINA TEPKİLER	11
YAPTIRIMLARIN PETROL PİYASASI VE İRAN ENERJİ SEKTÖRÜNE ETKİLERİ	14
YAPTIRIMLARIN TÜRKİYE-İRAN ENERJİ İLİŞKİLERİNE ETKİLERİ	20
SONUÇ VE ÖNERİLER	24

YAZAR HAKKINDA

Büşra Zeynep Özdemir

2013'te İzmir Ekonomi Üniversitesi İşletme Fakültesi Uluslararası İlişkiler ve Avrupa Birliği Bölümü'nde lisans eğitimini tamamlayan Büşra Zeynep Özdemir 2016'da aynı üniversitenin Sosyal Bilimler Enstitüsü'nden Sürdürülebilir Enerji alanında yüksek lisans derecesini "European Energy Union: A Further Step Ahead or Reorganization?" isimli tez çalışmasıyla almıştır. Doktora eğitimine Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler programında devam eden Özdemir Ocak 2017'den bu yana SETA'da araştırma asistanı olarak çalışmaktadır.

ÖZET

Dünyanın en büyük altıncı, Ortadoğu'nun da en eski petrol üreticisi olan İran tarihi boyunca birçok defa yaptırımlara maruz kalmıştır. ABD öncülüğünde başlayan yaptırımlar zaman içerisinde daha da ağırlaştırılmış, ülkenin en büyük gelir kaynağı olan petrol endüstrisine kadar dayanmıştır. Akla gelebilecek hemen her sektör için bugün hala önemini koruyan petrol, ülkeler arasındaki anlaşmazlıkların kaynağı olmaya devam etmektedir.

Küresel siyaset sahnesi bir süredir henüz göreve gelmeden birçok ülkeyi ilgilendiren konularda açıkladığı görüşleriyle çeşitli tepkilere neden olan ABD Başkanı Donald Trump'ın aldığı kararlarla çalkalanmaktadır. Ülkesinin çıkarlarını her şeyin üzerinde tutan Başkan Trump P5+1 ülkeleri arasında imzalanan İran nükleer anlaşmasından Mayıs 2018'de tek taraflı olarak çekilmiş, ardından İran'a karşı uygulamaya hazırlandığı yeni tek taraflı yaptırım paketlerinin haberini vermiştir. Buna göre Ağustos 2018'de finans, otomotiv ve havacılık sektörüne uygulanan ilk yaptırım paketini Kasım 2018'de petrol sektörüne yönelik ikinci yaptırım paketinin izleyeceği öngörülmektedir. Bu analiz daha önce İran'a uygulanmış olan yaptırımların kısa özetiyle birlikte çeşitli ülkelerin bu yeni tek taraflı yaptırımlara verdikleri tepkileri, petrol sektörüne yönelik yaptırımların küresel petrol piyasası ve İran enerji sektörüne ve Ankara-Tahran enerji ilişkilerine muhtemel etkilerini ele almıştır.

Bu analiz çeşitli ülkelerin ABD'nin tek taraflı yaptırımlarına verdikleri tepkileri, petrol sektörüne yönelik yaptırımların küresel petrol piyasası ile İran enerji sektörüne ve Ankara-Tahran enerji ilişkilerine muhtemel etkilerini ele almıştır.

GİRİŞ

Petrol Birinci Dünya Savaşı'nın arifesinde dönemin İngiliz Donanma Bakanı Winston Churchill'in İngiliz donanma gemilerinin yegane enerji kaynağı olan kömürden petrole geçilmesi yönünde verdiği karardan beri bir üstünlük kaynağı olarak görülmektedir. Bu sebeptendir ki o tarihten itibaren dünya sahnesinde meydana gelen savaşlar, çıkar çatışmaları ve anlaşmazlıkların nedenlerinden biri petrol olmuştur. Tükenebilir bir enerji kaynağı olan petrol bugün gelinen noktada rezerv sahibi ülkeler için olduğu kadar çokuluslu şirketler, ithalatçı devletler, sanayiciler ve nihai tüketiciler için de büyük önem arz etmektedir.

Uluslararası arena ABD Başkanı Donald Trump'ın göreve geldiği günden bu yana aldığı siyasi, ekonomik, ticari kararların yankılarının net bir şekilde hissedildiği çalkantılı bir dönemden geçmektedir. Başkan Trump henüz seçim kampanyası döneminde göreve gelmesi halinde küresel siyasi ve ekonomik sistemi yakından ilgilendiren konularda atacağı adımlara dair söylem-

leriyle gündemi etkilemiştir. "Önce Amerika"¹ sloganıyla yola çıkan Trump göreve gelir gelmez nihai amacının Amerikan ulusunun çıkarlarını korumak olduğunu tüm dünya önünde açıkça ifade etmiştir. Bu bağlamda ilk olarak ülkesinin menfaatleriyle ters düştüğüne inandığı Paris İklim Anlaşması'ndan çekilme kararı aldığını açıklayan Trump yine Amerikan halkının çıkarlarını korumaya çalıştığını ileri sürerek başta Çin olmak üzere Rusya, Türkiye ve AB gibi birçok aktöre ticari yaptırımlar uygulama kararı almıştır. Söz konusu yaptırımlar yalnızca hedef alınan ülkeleri etkilemekle kalmamış aynı zamanda küresel ticaretin türbülansa girmesine de neden olmuştur.

Son olarak Mayıs 2018'de Başkan Trump ABD'yi İran nükleer anlaşması olarak da anılan Kapsamlı Ortak Eylem Planı'ndan (Joint Comprehensive Plan of Action, JCPOA) tek taraflı olarak geri çekme kararı almıştır. Trump aldığı bu kararla yalnızca İran'ı değil anlaşmaya taraf P5+1² ülkelerini de etkilemiştir. Trump, Obama döneminde imzalanan söz konusu anlaşmayı Amerikan tarihinin en kötü anlaşması olarak nitelendirmiş ve İran'ın güvenilmez bir ülke olduğu söylemini dile getirmiştir.

İran'ı bölgesinde terör destekçisi faaliyetler yürütmekle itham eden ve ABD'nin düşmanı olarak nitelendiren Trump yalnızca anlaşmadan çekilmekle kalmamış aynı zamanda nükleer anlaşma sonrasında askıya alınan İran yaptırımlarını yeniden uygulamaya başlayacağını da açıklamıştır. Bu uygulamanın uluslararası siyaset ve ekonomiyi ABD'nin JCPOA'dan çekilmesinden çok daha sert bir şekilde etkileyeceği şüphesizdir. Trump'ın iki aşamalı olarak devreye almayı planladığı yaptırımların ilk aşaması 7 Ağustos

1. Orijinali "America First" olan bu motto Donald Trump dönemi Amerikan dış politikasını yansıtmaktadır. Bu anlayışla Trump Amerikan ulusunun siyasi ve ekonomik çıkarları, refahı ve güvenliğini her şeyin üzerinde tuttuğunu ifade etmektedir. Bkz. <https://www.whitehouse.gov/issues/foreign-policy>, (Erişim tarihi: 1 Ekim 2018).

2. P5, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde yer alan beş daimi temsilci ülkeyi ifade etmektedir.

2018'de yürürlüğe girmiştir. Bu yaptırımlarla ülkedeki otomotiv ve havacılık sektörü hedef alınmış ve İran'ın Amerikan doları ve altın gibi kıymetli madenlerle ticaret yapmasının önü kapatılmaya çalışılmıştır. 5 Kasım 2018'de devreye girecek ikinci aşama yaptırımlarla da İran'ın en büyük gelir kaynağı olan petrolün ihracatının sifra indirilmesi amaçlanmaktadır.

Bu analizde ABD Başkanı Trump'ın Mayıs 2018'de JCPOA'dan çekilmesinin hemen ardından tek tarafı olarak yeniden devreye alacağını açıkladığı İran yaptırımlarının kısa bir tarihçesi, ülkelerin bu yeni yaptırımlara karşı verdikleri tepkiler, nükleer anlaşma öncesi 2012-2015 arasında uygulanan yaptırımlara da atıfta bulunarak petrol sektörüne yönelik yaptırımların küresel petrol piyasası ve İran enerji sektörü üzerindeki etkileri ve Türkiye-İran enerji ilişkilerine yansımaları ele alınmıştır.

İRAN YAPTIRIMLARININ DÜNÜ VE BUGÜNÜ

İran, tarihi boyunca ABD başta olmak üzere pek çok kez uluslararası siyasete yön veren aktörler tarafından yaptırımlara maruz kalmıştır. Uygulanan bu yaptırımlara gerekçe olarak da Tahran rejiminin halkına yönelik sergilediği insan hakları ihlalleri, terörist grupları ve terör eylemlerini desteklemesi, nükleer silahlanma faaliyetleri yürütmesi ve bölgesinde istikrarsızlığa neden olarak küresel güvenliği tehdit etmesi gösterilmiştir.³

Ülke ilk olarak 1979'da ABD tarafından uygulanan yaptırımlarla karşı karşıya kalmıştır. Tahran'daki ABD Büyükelçiliğine yönelik saldırı gerekçe gösterilerek İran'ın ABD'ye ihracat yapması yasaklanmış ve ABD sınırları içerisinde yaklaşık 12 milyar dolar değerindeki varlıkları bloke edilmiştir. Bu tarihten itibaren birçok defa Amerikan yaptırımlarına maruz kalan İran'da petrol

ve doğal gaz sektörüne yönelik ilk yaptırımlar ise 1996'da uygulanmaya başlamıştır. "Iran and Libya Sanctions Act" olarak kayıtlara geçen yaptırımlarla İran'ın terörist faaliyetlere ve kitle imha silahlarına finansman aktarımı sağladığı iddia edilen petrol ve doğal gaz sektörlerinin geliştirilmesi engellenmeye çalışılmıştır.⁴

2006'da Birleşmiş Milletler (BM) uranyum zenginleştirme faaliyetleri yürüttüğü gerekçesiyle İran'a karşı yaptırımlar uygulamaya başlamıştır. Bu tarihten itibaren zaman içerisinde İngiltere, Kanada ve AB gibi aktörlerin de desteğiyle İran'ın uranyum zenginleştirme faaliyetlerinin yanı sıra teröre destek sağladığı, enerji sektöründen elde ettiği gelirlerle bölgedeki terörist organizasyon ve eylemlere destek verdiği gerekçeleriyle yaptırımlar daha da ağırlaştırılarak devam ettirilmiştir. İran'ın bankacılık sistemi küresel finansal sistemden izole edilmiş, petrol ve doğal gaz ihracatına sınırlama getirilmiş ve bahsi geçen enerji sektörlerine yılda 20 milyon dolardan fazla yatırım yapması engellenmiştir.⁵

İran'ın yaptırımlar tarihindeki en önemli gelişmelerden biri BM Güvenlik Konseyi'nin 2010'da aldığı 1929 sayılı karardır. Karar ağırlıklı olarak İran'ın silah, helikopter vb. savunma teçhizatı edinmesi ve nükleer silah elde etmesini sağlayacak herhangi bir faaliyette bulunmasını engellemeye yönelik maddeler içermekle birlikte Tahran'ın enerji sektörü gelirleri ile nükleer faaliyetlerinin finanse edilmesi arasındaki bağlantı resmen kabul edilmiştir. Bu bağlamda BM, üyelerine İran'ın enerji sektörüyle iş birliği yapan şirketleri engelleme konusunda çağrıda bulunmuştur.⁶

3. İsmail Numan Telci, "Ağırlaştırılmış Ekonomik Yaptırımlar: Trump İran'dan Ne İstiyor?", *SETA Perspektif*, Sayı: 208, (Ağustos 2018).

4. Kemal İnat, "Ekonomik İşbirliği Örgütü'nün 30. Yılında Türkiye-İran Ekonomik İlişkileri", *SETA Analiz*, Sayı: 132, (Temmuz 2015); "Iran and Libya Sanctions Act of 1996", The U.S. Congress, <https://www.iranwatch.org/sites/default/files/us-congress-ilsapl104172-080596.pdf>, (Erişim tarihi: 31 Ekim 2018); 1996'da "Iran and Libya Sanctions Act" olarak yürürlüğe konulan İran'a yönelik yaptırımlar 2006'da "Iran Sanctions Act" olarak değiştirilmiş ve zamanla genişletilmiştir.

5. Kenneth Katzman, "Iran Sanctions", CRS, 7 Ağustos 2018.

6. Katzman, "Iran Sanctions".

2012’de aralarında Türkiye, Güney Kore ve Hindistan’ın da bulunduğu yedi ülke ABD ile anlaşarak ithalat miktarını kısmak şartıyla İran’dan petrol ithal etmeye devam etme kararı almıştır.⁷ Aynı dönemde Ankara’nın doğal gaz ticareti de yaptırımlara konu edilmemiş ve İran’dan Türkiye’ye gaz akışı devam etmiştir.

Obama yönetimi döneminde Tahran’ı ciddi anlamda zor durumda bırakacak şekilde uygulanan yaptırımlar bugün hala İran tarihinin en ağır yaptırımları olarak görülmektedir. Ülke, küresel ekonomik sistemden tamamen izole edilmek istenerek bütün gelir kaynaklarının önü kapatılmıştır. Söz konusu dönemde petrol sektörünün yanı sıra doğal gaz sektöründeki yaptırımlar da ağırlaştırılmıştır.⁸ Bugün ülkedeki doğal gaz sektörünün petrol sektörü kadar gelişmemesinin nedeni büyük ölçüde doğal gazın altın çağını yaşamaya başladığı 2000’lerde İran’ın ağır yaptırımlara maruz kalmasıdır.

2015’te İran ve P5+1 ülkeleri Tahran’ın nükleer programını durdurmayı taahhüt ettiği JCPOA üzerinde mutabakat sağlamış ve takip eden yıl içerisinde de nükleer faaliyetlerinden dolayı ülkeye uygulanan yaptırımlar kaldırılmıştır. Anlaşma İran için birçok açıdan bir dönüm noktası olarak anılmaktadır: Uluslararası kamuoyu önünde yıllardır yaptırımlarına maruz kaldığı ABD ile aynı masada oturmuş ve uzlaşma sağlanmıştır. Bu, İran’ın içerisindeki radikal gruplar tarafından olumsuz yorumlansa da Tahran’a ekonomisinin bel kemiğini oluşturan petrol ve henüz yeterince gelişmemiş olan doğal gaz sektörlerini dünyaya açma fırsatı sağlamıştır. Bu tarihten itibaren İran’ın kalite olarak dünyanın en iyileri arasında gösterilen petrol rezervleri büyük şirketlerin yatırım yapabileceği bir fırsat alanına dönüşmüştür.

Donald Trump göreve gelmesiyle birlikte sıkça ABD’nin çıkarlarına ters düştüğünü iddia ettiği nükleer anlaşmadan Mayıs 2018’de tek tarafı olarak çekilmiştir. Trump ve ona yakın bürokratların sıklıkla İran’ı nükleer faaliyetlerini sürdürerek anlaşmaya uymamakla suçladığı ve başta Suriye olmak üzere bölgedeki istikrarsızlığı desteklediğini iddia ettiği bilinmektedir.⁹ Bu gerekçelerle JCPOA sonrası kaldırılan yaptırımları iki aşamalı olarak yeniden uygulamaya başlayacağını açıklayan Trump Ağustos 2018’de ilk aşamayı devreye almıştır. İran’ın ABD doları, altın, gümüş ve diğer kıymetli madenlere olan erişiminin engellenmesinin yanı sıra otomotiv ve havacılık endüstrisinin de uluslararası sistemden izole edilmesi söz konusudur. 5 Kasım 2018’de devreye alınması planlanan ikinci aşama yaptırımlarda ise hedef büyük ölçüde ülkenin petrol endüstrisidir. İran’ın liman işletmecileri ve İran Nakliye Hatları (IRISL) da dahil olmak üzere nakliye ve gemi inşa sektörleri, petrol, petrol ürünleri ve petrokimya ürünlerinin satın alınmasını engellemeye yönelik Ulusal İran Petrol Şirketi (NIOC), Ulusal İran Tanker Şirketi (NITC) yaptırımlar kapsamına alınarak ülkenin petrol ihracatının sifıra düşürülmesi planlanmaktadır. Ayrıca İran’ın petrol gelirlerini azaltmak amacıyla İran Merkez Bankası (CBI) ile bazı önemli finansal işlemleri bilerek yürüten veya kolaylaştıran yabancı finansal kuruluşlar için yaptırımlar uygulanması, böylece CBI ile olan işlemlerinin sonlandırılması amaçlanmaktadır.¹⁰

7. “Timeline: Sanctions on Iran”, Aljazeera, 17 Ekim 2012.

8. “Obama Tightens US Sanctions on Iran”, BBC, 6 Şubat 2012.

9. “Trump to Chair UN Security Council Meeting on Iran”, *The Guardian*, 4 Eylül 2018.

10. “Reimposing Certain Sanctions with Respect to Iran”, U.S. Department of the Treasury, 7 Ağustos 2018, https://www.treasury.gov/resource-center/sanctions/Programs/Documents/08062018_iran_eo.pdf, (Erişim tarihi: 3 Kasım 2018).

DÜNYADAN İRAN YAPTIRIMLARINA TEPKİLER

Amerikan Başkanı Donald Trump'ın Mayıs 2018'de İran yaptırımlarını yeniden uygulayacağını açıklamasıyla birlikte uluslararası kamuoyundan çeşitli tepkiler yükselmeye başlamıştır. Bu tepkilerin bir kısmı yaptırımları destekleyici nitelikte iken diğer bir kısmı ise eleştirmekte ve yaptırımlara karşı çıkmaktadır. Yaptırımları destekleyenler ABD'nin tarafında yer alan, onun gibi büyük bir siyasi ve ekonomik gücün desteğini kaybetmek istemeyen ya da bu mesele yüzünden Amerikan yaptırımlarına maruz kalmaktan çekinen devletlerdir. Bu devletlerden en çok göze çarpanlar arasında İran petrolünün en büyük ithalatçılarından olan Asya ülkeleri Japonya ve Güney Kore, AB'nin içindeki görüş ayrılığını gözler önüne seren Polonya ve Romanya gibi eski Demir Perde ülkeleri ile İsviçre ve ABD'nin Ortadoğu'daki en yakın müttefikleri olarak anılan Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri (BAE), Bahreyn ve İsrail yer almaktadır.¹¹

Tahran'ın petrol ihraç ettiği ülkeler listesinde üçüncü sırada yer alan Japonya ve dördüncü sırada yer alan Güney Kore yaptırımların açıklanmasının ardından İran'dan petrol ithal etmeyi durduracaklarını açıklayan ilk ülkeler olmuştur.¹² ABD'nin Asya Pasifik bölgesindeki en yakın müttefikleri olarak anılan Japonya ve Güney Kore aynı zamanda dünyanın en büyük enerji ithalatçıları arasında yer almaktadır. İran –tüketikleri petrolün yüzde 80'inden fazlasını Ortado-

ğu ülkelerinden ithal eden– Japonya'nın altıncı ve Güney Kore'nin ise dördüncü büyük petrol tedarikçisidir.¹³ Trump'ın yaptırım çağrılarını uyarak Tahran'dan ithal ettikleri petrolü sıfıra indirmeyi planlayan iki ülkenin de İran petrolünden doğacak arz açığını ithalat kalemlerinde payı gün geçtikçe artan ABD ve Rus petrolüyle telafi edeceği öngörülmektedir.¹⁴

Bugün İran'daki doğal gaz sektörünün petrol sektörü kadar gelişmemesinin nedeni büyük ölçüde doğal gazın altın çağını yaşamaya başladığı 2000'lerde ülkenin ağır yaptırımlara maruz kalmasıdır.

İsrail'in Obama yönetiminin İran ile masaya oturarak nükleer anlaşma üzerinde uzlaşmasından rahatsızlık duyduğu ve Trump gibi anlaşmayı ABD adına talihsizlik olarak yorumladığı bilinmektedir. Dolayısıyla Trump'ın aldığı nükleer anlaşmadan çekilme ve İran yaptırımlarını yeniden devreye sokma kararı İsrail tarafından memnuniyetle karşılanmıştır. Ayrıca Suudi Arabistan, BAE ve Bahreyn gibi Körfez ülkelerinin İran'ın karşısında ve ABD'nin yanında yer alması da İsrail açısından bölgedeki gücünün pekişebileceği sanısına yol açmıştır.

Yaptırımlar konusunda AB'nin içindeki en keskin görüş ayrılığı Polonya'dan kaynaklanmıştır. Mayıs 2018'de Amerikan yaptırımlarını yerinde bulduklarını açıklayan Polonya Dışişleri Bakanı Eylül'de AB karar alıcılarını ABD'nin güvenlik kaygılarını anlayabilmek adına empati kurmaya davet etmiştir. Ülkesinin ABD'nin yanında olduğunu dile getiren

11. Kemal İnat, "Dünyadan İran Yaptırımlarına Tepkiler", *Kriter*, Sayı: 27, (2018), s. 26-31; "Can Europe Rescue Iran as Trump's Sanctions Loom?", DW, 2 Temmuz 2018; "AP Interview: Poland Seeks EU Empathy for the US Sanctions", AP News, 14 Eylül 2018, <https://www.apnews.com/aaf7d8f316304e1ea8d38d006c45e8b3>, (Erişim tarihi: 1 Ekim 2018); "Saudi Arabia, Gulf Allies Welcome Trump Pullout from Iran Deal", *The Times of Israel*, 8 Mayıs 2018.

12. "South Korea Suspends Iranian Oil Imports", Oil Price, 6 Temmuz 2018, <https://oilprice.com/Latest-Energy-News/World-News/South-Korea-Suspends-Iranian-Oil-Imports.html>, (Erişim tarihi: 1 Ekim 2018).

13. "Annual Imports of Crude Oil By Country", Korean Energy Statistical Information System, <http://www.kesis.net>, (Erişim tarihi: 5 Ekim 2018).

14. "South Korea's 2017 Crude Imports Confirm Diversification Efforts", S&P Global Platts, 18 Ocak 2018, <https://www.spglobal.com/platts/en/market-insights/latest-news/oil/011818-analysis-south-korea-2017-crude-imports-confirm-diversification-efforts>, (Erişim tarihi: 5 Ekim 2018).

bakan AB'nin İran ile ticari ilişkileri sürdürülebilmek adına yürüttüğü çalışmalara da karşı olduklarının altını çizmiştir.¹⁵

Yaptırımlara karşı çıkanlar ise İran'ın nükleer anlaşmaya sadık kaldığını savunanlar, ulusal güvenlikleri için anlaşmanın büyük önem arz ettiğine inananlar, ABD'nin tek taraflı olarak ilan ettiği ekonomik/ticari yaptırımlara maruz kalanlar ve İran ile derin ekonomik ilişkileri bulunan devletlerdir. AB'de Birlik düzeyinde karar alıcılar, özelde İngiltere, Fransa, Almanya, nükleer anlaşmaya taraf olan Çin ve Rusya ve sınırının hemen ötesinde yeni bir istikrarsızlığın daha ortaya çıkmasından endişe eden Türkiye yaptırımlara karşı çıkan aktörlerdir.¹⁶ Bununla birlikte AB üyesi ülkeler arasında İran petrolünün en büyük ithalatçısı olan İtalya'nın açık bir tepkisine rastlanmamıştır.

Yakından bakıldığında AB içinde görüş ayrılıkları olduğu gözlemlenmekte ancak Birlik düzeyinde politika yapıcıların İran ile ilişkileri sürdürme konusunda kararlı oldukları görülmektedir. Bu bağlamda Ağustos 2018'de Avrupalı şirketlerin İran yaptırımlarından doğabilecek zararlarını olabildiğince önleyebilmek adına 1996'da kabul edilen "Blocking Statute" uygulaması güncellenmiştir.¹⁷ Buna göre AB şirketlerinin nükleer anlaşmaya sadık kalan İran ile iş yapmaya devam etmesi beklenmektedir. Ancak ABD ile derin finansal ilişkileri bulunan birçok Avrupalı şirket karara aykırı hareket ederek

İran'daki faaliyetlerini durdurma kararı almaktadır. Bahsi geçen şirketler arasında otomotiv, havacılık ve petrol endüstrilerinde ağırlıkları hissedilen Peugeot, Citroen, Renault, Total, Airbus gibi Fransız firmaları başı çekmektedir. Mercedes-Benz, Mazda Motors, Siemens, General Electric, Lukoil ve Boeing de ülkeden çekilme kararı alan şirketlerdendir.¹⁸

"Blocking Statute" uygulamasıyla şirketlerin Tahran pazarından çekilmesinin önünü alamayan AB'nin de aralarında bulunduğu nükleer anlaşmaya taraf İngiltere, Çin, Fransa, Almanya ve Rusya İran ile ticari-ekonomik ilişkilerine devam edebilmek adına yeni bir yöntem geliştirilmesi gerektiğinde karar kılmıştır. İran'ın ticari faaliyetlerinin zarar görmesi halinde nükleer anlaşmadan çekilmesinden endişe eden ülkeler bu şekilde Tahran ekonomisini olabildiğince güvende tutmayı hedeflemektedir.¹⁹ Kurulacak Özel Amaçlı Şirket (Special Purpose Vehicle, SPV) ile İran'dan yapılacak –başta petrol olmak üzere– ithalat için yeni ödeme kanalları kurulması ve ülkeye yapılacak ödemelerin kolaylaştırılması planlanmaktadır. AB'nin bir süredir üzerinde çalıştığı yaptırımlarda araç olarak kullanılan Amerikan doları yerine kendi para birimi olan avro üzerinden ticaret yapma planının SPV üzerinden hayata geçirilebileceği öngörülmektedir. Zira henüz tam bir netliğe kavuşturulmamakla birlikte kurulacak sistemin ABD dolarıyla işlem yapılan SWIFT sistemine takılmamak adına avroyla işlem yapılmasını sağlayacağı, böylece ABD tarafından denetlenmesinin mümkün olmayacağı belirtilmektedir.²⁰ SPV'nin ABD ile iş birlikleri bulunan Total, Siemens gibi büyük firmalar tarafından kullanılmasının zor olduğu düşünülmele birlikte özel olarak Ortadoğu'da

15. "Poland Says EU Needs More 'Empathy' Towards U.S. over Iran Deal", Reuters, 26 Mayıs 2018; "AP Interview: Poland Seeks EU 'Empathy' for US Sanctions", Seattle Times, 14 Eylül 2018, <https://www.seattletimes.com/business/poland-wants-eu-to-have-empathy-for-us-sanctions-on-iran>, (Erişim tarihi: 1 Kasım 2018).

16. "US to Restore Sanctions on Iran, Deepening Divide with Europe", *The New York Times*, 6 Ağustos 2018.

17. Türkçeye "Engelleme Yasası/Mevzuatı" olarak çevrilebilecek "Blocking Statute" AB şirketlerinin İran ile ticari ve ekonomik ilişkilerine devam edebilmesi ve yaptırımlardan kaynaklanabilecek zararlarının tazmin edilebilmesi amacıyla hayata geçirilmiştir. Ayrıca Brüksel aksi belirtilmediği müddetçe firmaların bu yaptırımlara uymasını yasaklar. Daha fazla bilgi için bkz. http://ec.europa.eu/dgs/fpi/what-we-do/blocking_statute_en.htm, (Erişim tarihi: 5 Ekim 2018).

18. "10 Companies Leaving Iran as Trump's Sanctions Close in", *Forbes*, 6 Haziran 2018.

19. "EU, China, and Russia in Move to Sidestep US Sanctions on Iran", *The Guardian*, 26 Eylül 2018.

20. "EU and Iran Create 'Special Vehicle' for Trade Despite US Sanctions", DW, 25 Eylül 2018; "EU, China and Russia in Move to Sidestep US Sanctions on Iran".

ve İran'da faaliyet gösteren şirketler tarafından rağbet görmesi beklenmektedir.

Yaptırımlar karşısında alacağı pozisyonu en çok merak edilen ülkeler şüphesiz son birkaç senedir İran'ın petrol ihracatında ilk sıralarda yer alan Çin ve Hindistan'dır. Her iki ülke de geçmişte Obama yönetiminin uyguladığı, BM tarafından desteklenen ve AB tarafından da uygulanan yaptırımlar süresince İran ile aralarındaki ticari ilişkileri devam ettirmiştir. Yaptırımlarla birlikte AB ülkelerinin İran petrolünü satın almayı durdurması Tahran'ın petrol ihracatı içindeki dengeleri –dünyanın en büyük enerji ithalatçıları konumuna yerleşen– Çin ve Hindistan lehine değiştirerek sırasıyla birinci ve ikinci sıraya yerleşmelerini sağlamıştır. Özellikle son bir yıldır Trump'ın yaptırımlarına en sert şekilde hedef ülke olan Çin nükleer anlaşmaya sadık kalarak İran'ın yanında olduğunun sinyallerini vermiştir. Yaptırımların açıklandığı Mayıs'tan bu yana ithal edilen petrol miktarlarında zaman zaman düşüş gözlenirse de Çinli politika yapıcıları ABD'nin tek tarafı olarak uyguladığı yaptırımlara karşı çıkarak İran'dan petrol ithal etmeye devam edeceklerini belirtmişlerdir.²¹

Hindistan açısından durum biraz daha karmaşıktır. İlk olarak tek tarafı yürürlüğe koyulacak olan yaptırımlara uymayacağını belirten ülke daha sonra Eylül'de Japonya ve Güney Kore gibi Asya ülkelerine katılarak İran'dan petrol ithal etmeyi bırakacağı yönünde sinyaller vermiştir.²² Fakat Ekim 2018'de yaptırımların yaklaşmasıyla İran'ın sağladığı uygun fiyat ve kaliteli petrol karşısında kısa vadede yeni bir alternatif bulamayacağına karar vererek ithalatına devam ettiğini bildirmiştir. Ayrıca ülkenin İran ile petrol ticaretini dönem dönem yükselen döviz kurları sebebiyle kendi para birimi olan rupi üzerinden

gerçekleştirdiği ve ABD yaptırımlarına takılmamak adına yeniden bu yola başvurmak istediği de bilinmektedir.²³

Trump yönetimi tepkilere rağmen yeniden uygulamaya koyduğu yaptırımlara uluslararası kamuoyundan destek alabilmek adına İran Aksiyon Grubu (The Iran Action Team) isimli bir oluşum kurmuştur. Alanında uzman dışişleri ve hazine bakanlığı çalışanlarından oluşan bu grup dünya başkentlerini ziyaret ederek hükümet yetkilileri, karar alıcılar ve büyük şirketleri İran yaptırımları konusunda bilgilendirmektedir. Bugüne dek otuzdan fazla ülkeye giden grubun amacının İran'ın uluslararası güvenliği tehdit ederek bölgedeki terörist eylemlere yaptığı yardımları anlatmak olduğu açıklanmaktadır. Ancak yetkililerin iki seçenekle masaya oturdukları bilinmektedir: ya dünyanın en büyük ekonomisi olan ABD ile iş birliği yaparlar ya da İran ile iş birliği yapıp ABD'nin yaptırımlarıyla karşı karşıya kalırlar. Daha önce Obama döneminde uygulanan İran yaptırımlarının ABD lehine verdiği olumlu sonuçları göz önünde bulunduran Trump yönetiminin yaptırımlar konusunda hazırlıklı olduğu aşikardır. Ayrıca Total, Mercedes, Peugeot-Citroen gibi büyük şirketlerin ülkeden çekilme kararı almaları grubun etkili olduğunun bir göstergesi olarak yorumlanmaktadır.²⁴

Trump'ın yaptırımlarına hedef olmaktan çekinen şirketler İran ile iş birliği yapmayı bırakırken Tahran'dan petrol ithal etmeye devam etme arzusunda olan başkentler Washington yönetimi ve İran Aksiyon Grubu ile gerçekleştirdikleri temaslarda muafiyet taleplerini gündeme getirmiş-

21. "Exclusive: China Shifts to Iranian Tankers to Keep Oil Flowing Amid U.S. Sanctions – Sources", Reuters, 20 Ağustos 2018.

22. "India is Said to Cut Imports of Iranian Oil to Zero in November", Bloomberg, 25 Eylül 2018, <https://www.bloomberg.com/news/articles/2018-09-25/india-is-said-to-cut-imports-of-iranian-oil-to-zero-in-november-jmhy95z8>, (Erişim tarihi: 8 Ekim 2018).

23. "India, Iran Governments Agree On Rupee Oil Payments, Deals", Oil & Gas News, (2013), http://www.oilandgasnewsworldwide.com/Article/35644/India_Iran_governments_agree_on_rupee_oil_payments_deals, (Erişim tarihi: 8 Ekim 2018); "India will Keep Buying Iranian Crude Despite the Threat of US Sanctions, Oil Minister Says", CNBC, 8 Ekim 2018.

24. Nick Wadhams ve Javier Blas, "The Iran Action Group Puts Muscle Behind Trump's Iran Bluster", Bloomberg Businessweek, 4 Ekim 2018, <https://www.bloomberg.com/news/articles/2018-10-04/the-iran-action-group-puts-muscle-behind-trump-s-iran-bluster>, (Erişim tarihi: 9 Ekim 2018).

lerdir. Nihayetinde Tahran ile ticari-ekonomik ilişkilerini sürdürmek isteyen ya da İran petrolüne ikame bulmakta güçlük çeken sekiz ülke yaptırımlara kısa bir süre kala ikinci aşama yaptırımlardan muafiyet elde etmiştir. ABD Dışişleri Bakanı Mike Pompeo 2 Kasım 2018’de verdiği İran yaptırımları brifinginde adını açıklamadığı sekiz ülkenin İran’dan petrol almaya devam edebileceğini dile getirmiştir. Ancak Pompeo tarafından muafiyetin yalnızca bir süreliğine geçerli olacağı ve ABD’nin İran petrol ithalatını sıfıra düşürme hedefinin saklı tutulduğunun ifade edildiğinin altını çizmek gerekmektedir. Buna göre yapılan görüşmeler neticesinde muafiyet süresince iki ülke petrol ithalatını tamamen durdurmayı, geri kalan altı ülke de ithal ettiği miktarı çok büyük ölçüde düşürmeyi taahhüt etmiştir. İran’ın petrol satışlarından elde edeceği gelir ise yurt dışındaki hesaplarda tutulacak ve İran tarafından yalnızca insani ihtiyaçlar ve yaptırıma tabi olmayan mal ve hizmetlerin ticaretinde kullanılacaktır. Amacın petrol fiyatlarını stabil tutmak olduğunu belirten Pompeo, İran’ın terörizm, balistik füze geliştirme ve siber saldırı gibi yasa dışı faaliyetlere aktardığı petrol gelirlerinin sıfıra düşürülmesi için baskıların artırılarak devam edeceğini ifade etmiştir.²⁵

Yaptırımlardan muaf tutulacak sekiz ülke arasında İran’ın en çok petrol ihraç ettiği ülkelerden Hindistan, Güney Kore ve Japonya yer almaktadır.²⁶ Bahsi geçen üç ülkenin aksine yaptırımların yeniden uygulanacağını açıkladığı Mayıs’tan bu yana yaptırımlara kararlılıkla karşı duruş sergileyen Türkiye de bahsi geçen sekiz ülkeden biri olarak karşımıza çıkmaktadır.²⁷

25. “Briefing on Iran Sanctions”, U.S. Department of State, 2 Kasım 2018, <https://www.state.gov/secretary/remarks/2018/11/287090.htm>, (Erişim tarihi: 3 Kasım 2018).

26. “Secretary Pompeo Defends Sanction Waivers for Iranian Oil Purchases”, *Time*, 4 Kasım 2018.

27. “Turkey Expects to Know on Monday If It Has Waiver for Iran Sanctions”, *The New York Times*, 3 Kasım 2018; Mustafa Bağ, “İran’a Yaptırımlar: Türkiye Dahil 8 Ülke Muaf Tutulacak”, *Euronews Türkçe*, 2 Kasım 2018, <https://tr.euronews.com/2018/11/02/iran-a-yaptirimlar-turkiye-nin-muafiyeti-konusunda-bilgimiz-yok-duyumlar-aldik>, (Erişim tarihi: 3 Kasım 2018).

YAPTIRIMLARIN PETROL PİYASASI VE İRAN ENERJİ SEKTÖRÜNE ETKİLERİ

İran; Venezuela, Suudi Arabistan ve Kanada’dan sonra dünyanın dördüncü en fazla ispatlanmış petrol rezervlerine sahip ülkesidir.²⁸ Ortadoğu’nun en eski petrol üreticisi olan ülkedeki petrol sektörü küresel petrol endüstrisinin kendisi kadar eskidir.²⁹ Ülke aynı zamanda Rusya’dan sonra dünyanın ikinci en geniş doğal gaz rezervlerine sahiptir.³⁰ Ancak sahip olduğu doğal gaz sektörü henüz petrol sektörü kadar gelişme gösterememiştir.

Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (Organization of the Petroleum Exporting Countries, OPEC)³¹ üyeleri arasında Suudi Arabistan ve Irak’tan sonra üçüncü büyük petrol üreticisi olan İran dünyanın en büyük petrol üreticileri arasında ise altıncı sıradadır (Grafik 1).³² İran’ın kurucuları arasında yer aldığı OPEC dünya ham petrol üretiminin yaklaşık yüzde 40’ını gerçekleştirmektedir. Aynı zamanda örgüt tarafından ihraç edilen petrol uluslararası petrol ticaretinin yaklaşık yüzde 60’ına denk gelmektedir.³³ Bu, OPEC’in petrol fiyatlarının belirlenmesi noktasında ciddi bir güce sahip olduğu anlamına gelmektedir. En basit haliyle üye ülkelerdeki petrol üretiminin artması fiyatları düşürücü, azalması ise fiyatları yükseltici etki yaratabilmektedir.³⁴

28. “Crude Oil Proved Reserves-2017”, EIA.

29. “Oil Production OPEC and Russia: Black and Gold”, Statista, 18 Haziran 2018, <https://www.statista.com/chart/14298/black-and-gold>, (Erişim tarihi: 9 Ekim 2018).

30. “Proved Reserves of Natural Gas-2017”, EIA.

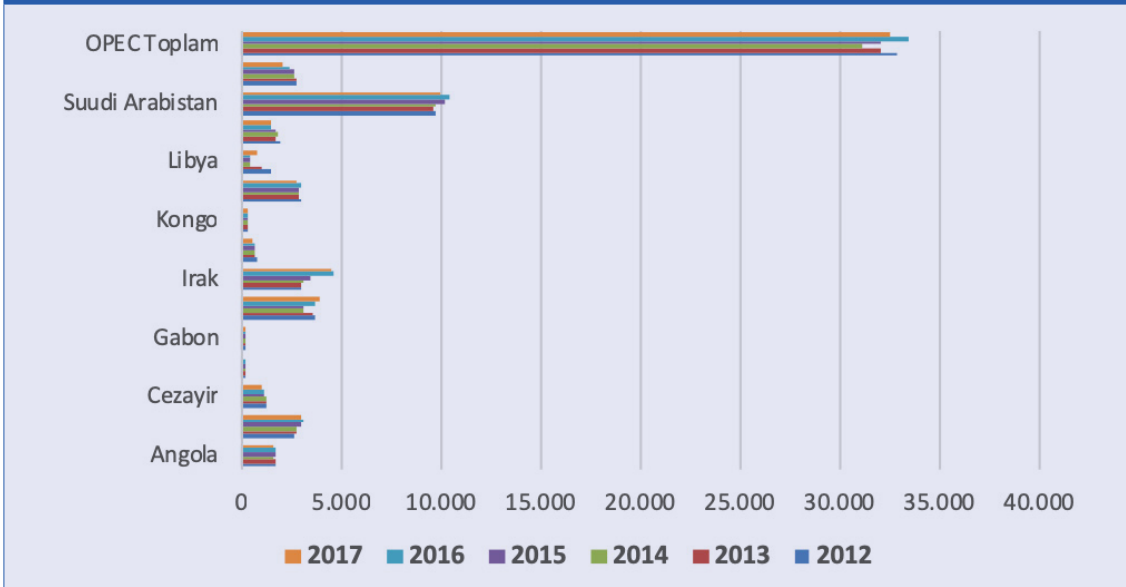
31. OPEC üyesi ülkeler: Angola, Birleşik Arap Emirlikleri, Cezayir, Ekvator, Ekvator Ginesi, Gabon, İran, Irak, Katar, Kongo, Kuveyt, Libya, Nijerya, Suudi Arabistan, Venezuela.

32. 1. ABD, 2. Suudi Arabistan, 3. Rusya, 4. Kanada, 5. Çin, 6. İran (Kaynak: EIA)

33. “What Drives Crude Oil Prices?”, U.S. Energy Information Administration, 10 Ekim 2018, <https://www.eia.gov/finance/markets/crudeoil/supply-opec.php>, (Erişim tarihi: 12 Ekim 2018).

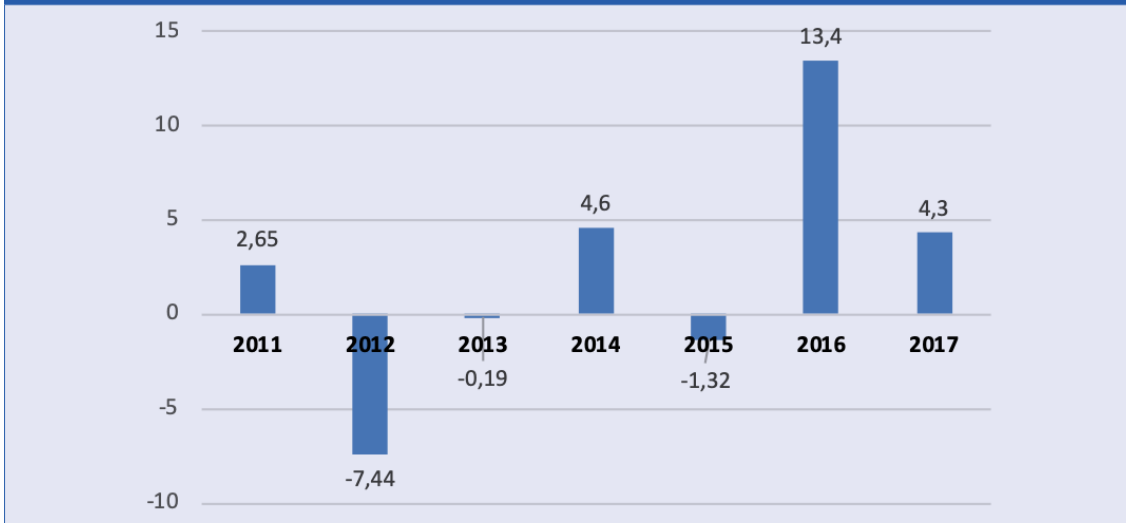
34. Bu, diğer bütün değişkenlerin sabit kabul edilmesi durumunda geçerli olabilir.

GRAFİK 1. OPEC ÜLKELERİNİN YILLARA GÖRE PETROL ÜRETİMİ (2012-2017, 1.000 VARİL/GÜN)

Kaynak: OPEC

GRAFİK 2. İRAN'IN EKONOMİK BÜYÜME ORANLARI (2011-2017)

Kaynak: World Bank

Tarihi boyunca birçok defa yaptırım uygulamalarına maruz kalan İran'da petrol ve doğal gaz sektöründen elde edilen kazanç ekonominin başlıca gelir kaynağıdır. Öyle ki enerji sektörü ülkedeki kamu gelirlerinin yüzde 50'sini, gayrisafi yurt içi hasılanın ise yüzde 20'sini oluşturmaktadır.³⁵ Obama yönetimi öncülüğünde 2012-2015

35. Katzman, "Iran Sanctions".

arasında uygulanan yaptırımlarla başta enerji olmak üzere birçok kalemtedeki gelirinde gerileme kaydeden İran ekonomisi oldukça zorlu bir süreçten geçmiştir. Ekonominin en önemli gelir kalemlerinden olan petrol ihracatında düşüş yaşanmasının da etkisiyle yaptırımlarla geçen ortalama üç yıllık süreç içerisinde ülke ekonomisinde küçülme gözlemlenmiştir. Nükleer anlaşma ile

birlikte yaptırımların kaldırılmasının ardından uluslararası ticarete yeniden entegre olmaya başlayan İran yeniden petrol ihraç edebilir hale gelmiş, ekonomik büyüme rakamlarında iyileşme kaydetmiştir (Grafik 2).

İran 2011'den bu yana Türkiye'nin en fazla ham petrol ithal ettiği ilk iki ülkeden biri olmuştur.

İran'ın en fazla ihracat yaptığı ülkeler incelendiğinde ilk dört sırada Asya-Pasifik ülkelerinin yer aldığı görülmektedir. Bu ülkelerden küresel petrol talebinin tek başına yüzde 14'ünden fazlasını oluşturan Çin ilk sırada yer almaktadır. Çin'i sırasıyla yükselen ekonomilerden biri olan ve dünya petrol talebinin yaklaşık yüzde 5'ine karşılık gelen Hindistan takip etmektedir.³⁶ Japonya ve Güney Kore'nin ardından Tahran'ın en fazla petrol ihraç ettiği beşinci ülke ise Türkiye'dir.³⁷ 2012'de günlük petrol ihracatı 2,1 milyon varil olan İran'da bu rakam 2013 itibarıyla günlük 1,2 milyon varile kadar gerilemiştir. Nükleer anlaşmanın imzalandığı tarih olan 2015'te İran günde ortalama 1 milyon varil petrol ihraç ederken anlaşmanın ardından kaldırılan yaptırımlar sonucunda 2017'de günde ortalama 2,1 milyon varil petrol ihraç eder hale gelmiştir (Grafik 3).

Ancak ABD Başkanı Trump'ın Mayıs 2018'de yaptırımların tek tarafı olarak yeniden devreye alacağını açıklamasıyla birlikte petrol üretiminde gözle görülür bir düşüş gerçekleşmeye başlamıştır (Grafik 4).

36. "Oil Prices Hit Four-Year High of \$ Amid Looming Iran Sanctions", Aljazeera, 25 Eylül 2018.

37. Julian Lee, "Death of Iran's Nuclear Deal Could Set Oil Bulls Loose", Bloomberg, 18 Mart 2018, <https://www.bloomberg.com/gadfly/articles/2018-03-18/trump-death-of-iran-s-nuclear-deal-could-set-oil-bulls-loose>, (Erişim tarihi: 12 Ekim 2018).

Tahran yönetimi ekonomisinin en büyük gelir kaynağı olan petrol ihracatını yaptırımlar sonrasında da devam ettirebilmek adına çeşitli yöntemler üzerinde çalışmaktadır. Bu yöntemler arasında en göze çarpan, ithalatçı ülkelerin de talepleri doğrultusunda şekillenen ulusal para birimleri üzerinden ticaret yapmaktır. Gelişmekte olan ülkelerce Batı merkezli küresel finansal sisteme alternatif olarak tartışılan yerli paralarla ticaret konusu bilhassa ticaret savaşlarının hızla arttığı günümüzde ülkelerin yaptırımlardan olabildiğince az etkilenerek ekonomilerini sürdürmelerinin yollarından biri olarak anılmaktadır. ABD'nin ulusal para birimi doları yaptırım aracı olarak kullanması ekonomileri olumsuz etkilemekte ve ülkeleri bunun önüne geçebilmek adına alternatifler üretmeye itmektedir. İran'ın en büyük ithalatçıları olan Çin ve Hindistan'ın bu konuda talepleri olduğu ve büyük ölçüde anlaşmaya vardıkları bilinmektedir.³⁸

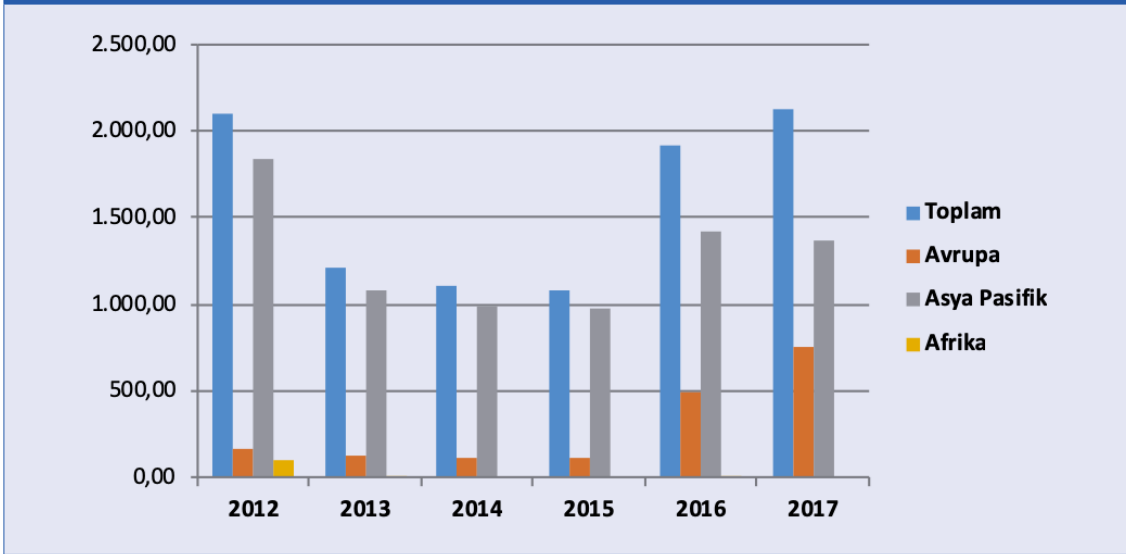
İran'ın üzerinde çalıştığı ikinci yöntem petrol ihraç ettiği tankerlerin sigorta bedellerini üstlenmektir. Bu yöntem Hindistan'da faaliyet gösteren ve ABD ile iş yapan sigorta şirketlerinin yaptırımlara hedef olmamak adına İran'dan yapılan ithalatı güvence altına alma konusunda geri adım atması sonucu gündeme alınmıştır.³⁹ Nakliye sigortası almak İran gibi ekonomisi büyük ölçüde petrol ve diğer ürünlerin ihracatına dayalı olan bir ülke için oldukça önemlidir. Uluslararası platformda sigortacılık faaliyetleri yürüten 13 büyük firmanın bağlı olduğu, merkezi New York'ta bulunan bir organizasyon büyük ölçüde nakliye sigorta sektörünü kontrol ettiği için⁴⁰ İran'ın petrol ihraç ettiği ülkelerdeki sigorta şirketleri Amerikan

38. Ariel Cohen, "Iran's Oil Exports Plummet 600,000 b/d as U.S. Sanctions Force Key Buyers to Seek Alternatives", *Forbes*, 29 Ağustos 2018.

39. "Exclusive: India Allows State Refiners to Use Iran Tankers, Insurance for Oil Imports", Reuters, 3 Eylül 2018.

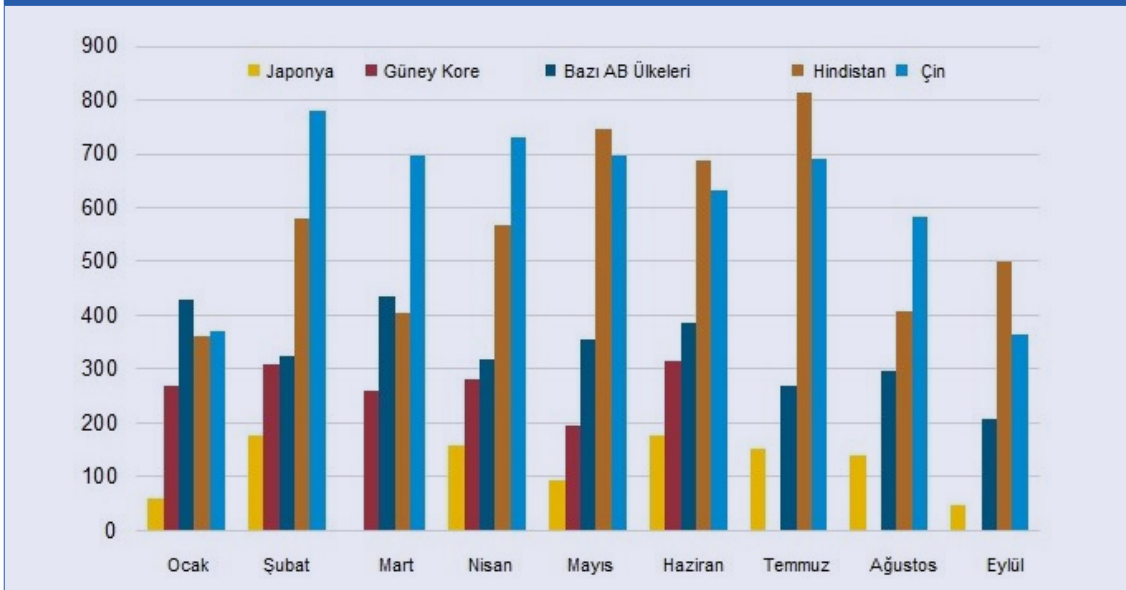
40. Katzman, "Iran Sanctions".

GRAFİK 3. İRAN'IN DESTİNASYONLARA GÖRE PETROL İHRACATI (2012-2017, MİLYON VARİL/GÜN)

Kaynak: OPEC

GRAFİK 4. İRAN'IN PETROL İHRACATI (OCAK-EYLÜL 2018, MİLYON VARİL/GÜN) *

Kaynak: EIA verilerinden derlenmiştir.

* Bahsi geçen bazı AB ülkeleri: Fransa, İtalya, İspanya'dır.

yaptırımlarına maruz kalma endişesine sahiptirler. Bu durumda İran için ihraç ettiği petrolün sigortasını kendisinin üstlenmesinden başka yol kalmamaktadır.

Amerikan yaptırımlarına takılmaktan endişe duyan ithalatçıları kaybetmemek adına

İran'ın görüşmelerini yaptığı üçüncü yöntem kendi tankerleri ile petrol teslimatı yapmaktır. Bu bağlamda Çinli Sinopec petrol ithalatını güvence altına alabilmek adına İran Ulusal Petrol Şirketi ile bir anlaşma imzalamış, ithalatın İran'ın sahip olduğu tankerler aracılığıyla ya-

TABLO 1. AYLIK ORTALAMA BRENT PETROL FİYATLARI (OCAK-EKİM 2018, DOLAR)

Ocak	Şubat	Mart	Nisan	Mayıs	Haziran	Temmuz	Ağustos	Eylül	Ekim
69,08	65,32	66,02	72,11	76,98	74,41	74,25	72,53	78,89	83,66

Kaynak: InvestmentMine

pılmasına karar vermiştir.⁴¹ Çin'in bu hamlesi Hindistan'a da örnek teşkil etmiş, Hintli karar alıcılar da taşımacılık firmalarının İran ile çalışmayı bırakma kararı almalarının ardından İran'ın tankerleri ile petrol ithal etme çalışmalarına başlamıştır.⁴²

İran'ın uygulamayı düşündüğü dördüncü ve son yöntem ise petrol fiyatlarında indirim gitmektir. Petrol ihraç etmeye devam edebilmek adına petrol gelirlerinin azalmasını göze alan Tahran artan petrol fiyatları karşısında ithalatçıların İran petrolünü avantajlı bularak satın almayı sürdürebileceklerini öngörmektedir.⁴³ Bahsi geçen yöntemler Tahran yönetiminin sahip olduğu pazarları koruma ve ihracat miktarının daha fazla düşmesini engelleme noktasındaki kararlılığını anlamak açısından önemlidir.

Bunun yanında Tahran, Trump yönetimini yaptırımlardan vazgeçirmek adına güneydoğu kıyısında yer alan Hürmüz Boğazı'nı tanker trafiğine kapatmakla tehdit etmektedir. Deniz yoluyla ticareti yapılan petrolün yaklaşık yüzde 30'unun ve küresel LNG ticaretinin yüzde 30'dan fazlasının geçtiği Hürmüz Boğazı –anlaşılacağı üzere yalnızca İran için değil– hem Körfez'deki diğer petrol ve doğal gaz ihracatçısı ülkeler hem de küresel enerji pazarı için büyük önem arz etmektedir.⁴⁴ Dolayısıyla böyle bir

hareketin ABD'ye ve bölgedeki müttefiklerine savaş açmak anlamına geleceğini düşünenlerin sayısı hiç de az değildir.

Trump'ın yaptırım kararının etkilerinin en net ve hızlı görüldüğü alan şüphesiz petrol fiyatlarıdır. Spot piyasa üzerinden anlık olarak alınıp satılan ve genelde gelecekte tedarik edilmesi üzere anlaşılan petrolün fiyatları hem ihracatçı hem de ithalatçı ülkeler için oldukça önemlidir. İran petrollerine yönelik yaptırım uygulanacağı haberinin etkisiyle Mayıs'ta yükselmeye başlayan petrol fiyatları ikinci aşama yaptırımların uygulanacağı tarihin yaklaşmasıyla birlikte artmaya devam etmektedir. Üreticilerin ve petrol ticaretiyle ilgilenenlerin İran yaptırımları sonrası piyasanın talebinin karşılanmasında güçlük çekileceği yönündeki kanaatleri yaptırımların ilk aşamasının devreye alındığı Ağustos itibarıyla daha da güçlenmiştir. Bunun sonucunda Brent⁴⁵ petrolün varil fiyatı Ekim 2018'de dört yıl aradan sonra ilk kez 80 dolar bandını aşmıştır (Tablo 1).⁴⁶

Fiyatta meydana gelen bu artışta İran yaptırımlarının yanı sıra dünyanın en geniş petrol rezervlerine sahip olmasına karşın en büyük ilk 10 üretici arasında bile yer almayan ve uzun yıllardır hem siyasi hem de ekonomik istikrarsızlık ile mücadele eden Venezuela'nın petrol üretimindeki gerileme de etkili olmaktadır.⁴⁷

41. "China Switches to Iranian Tankers to Import Iran's Oil Amid U.S. Sanctions", Oil Price, 20 Ağustos 2018, <https://oilprice.com/Latest-Energy-News/World-News/China-Switches-To-Iranian-Tankers-To-Import-Irans-Oil-Amid-US-Sanctions.html>, (Erişim tarihi: 12 Ekim 2018).

42. "Exclusive: India Allows State Refiners to Use Iran Tankers, Insurance for Oil Imports".

43. "Iran Oil Exports Plunge Despite 'Creative Solutions'", Oil Price, 6 Eylül 2018, <https://oilprice.com/Energy/General/Iranian-Oil-Exports-Plunge-Despite-Creative-Solutions.html>, (Erişim tarihi: 12 Ekim 2018)

44. "Country Analysis Brief: Iran", EIA, 9 Nisan 2018.

45. Brent petrol küresel petrol piyasasındaki üç referans noktasından biridir (diğer ikisi Batı Texas Orta ve Dubai). Brent petrolü, en çok işlem gören petrol olması nedeniyle diğer ikisinin fiyatları da ona göre belirlenir ve bazı kaynaklarda ham petrol olarak da tanımlanabilmektedir.

46. "Why Oil Prices Are At a 4-Year High-And May Soon Go Even Higher", *Fortune*, 2 Ekim 2018.

47. "Venezuela's Oil Exports are Falling Even Faster Than Expected", Oil Price, 3 Ekim 2018, <https://oilprice.com/Energy/Crude-Oil/Venezuelas-Oil-Exports-Are-Falling-Even-Faster-Than-Expected.html>, (Erişim tarihi: 12 Ekim 2018).

Artan jeopolitik riskler nedeniyle fiyatların yılsonuna kadar 100 dolar seviyesine yaklaşması ve 2019'un ilk çeyreğinde de 100 dolar bandında seyretmesi beklenmektedir.⁴⁸

Fiyatta meydana gelen artış bir yana, piyasada oluşabilecek arz açığı daha büyük endişeye yol açmaktadır. Bugün gelinen noktada gelişen teknoloji ile enerji ihtiyacını karşılamanın yolları çeşitlendirilmiş olsa da petrol hala hemen her sektörün doğrudan ya da dolaylı olarak bağımlı olduğu bir üründür. Bu nedenle yeterli arzın sağlanamaması halinde yalnızca ülke ekonomilerini değil, küresel ekonomik sistemi de ciddi bir tehlike beklemektedir. Trump ABD'sinin uluslararası sistemi bir bütün olarak etkileyen eylemleri sonucunda ortaya çıkan bu tehlikenin olabildiğince ortadan kaldırılması ise şüphesiz bütün ülkelerin çıkarıdır. Trump yaptırımları altındaki İran'dan ve hem siyasi hem de ekonomik istikrarı sarsılmış olan Venezuela'dan kaynaklanan arz boşluğunun kapatılması adına diğer petrol üreticisi ülkelerin üretimi artırmaları ilk akla gelen seçenektir. Bu bağlamda 1973'te yaşanan petrol krizi sonrası uluslararası bir sistem oluşturarak yeni enerji krizlerinin meydana gelmesini önlemek amacıyla kurulan Uluslararası Enerji Ajansı (International Energy Agency-IEA) dahil birçok enerji otoritesinden diğer petrol üreticisi ülkelere üretimlerini artırmaları yönünde çağrılar yükselmektedir.⁴⁹

Bu çağrılar sonucunda piyasada yaşanması beklenen arz açığına ve artan petrol fiyatlarına önlem almak adına Suudi Arabistan ve Rusya aralarında üretimi artırma anlaşması yapmışlardır. Fakat yapılan bu anlaşma bazı enerji çev-

relerince gerçekçi bulunmamaktadır. Bu görüşe göre Suudi petrol kuyuları artık üretimi artırmayacak düzeyde yıpranmıştır ve Suud yönetiminin ülkenin en büyük gelir kalemlerinden biri olan petrol üretim sektörünü ivedilikle rehabilite etme, günümüz koşullarına uygun hale getirme çalışmalarına başlaması gerekmektedir.⁵⁰ Rusya açısından ise durum daha farklıdır; ülkenin hali hazırda maksimum üretim seviyesine ulaştığı ve kısa vadede bu seviyenin üzerine çıkmasının mümkün olmadığı tartışılmaktadır.⁵¹ Ayrıca petrol piyasasındaki birçok ülkenin daha önce kağıt üzerinde belirttikleri üretim seviyelerine ulaşip ulaşamayacaklarının test edilmemiş olması sebebiyle teoride alınan üretimi artırma kararlarının gerçekte nasıl sonuçlar doğuracağı bilinmemektedir.⁵² Yaşanan bu belirsizlik ortamının en iyi ihtimalle Kasım ayındaki yaptırımlara dek süreceği açıktır.

5 Kasım'da yürürlüğe girecek olan petrol sektörüne yönelik yaptırımlar henüz uygulanmaya başlamadan, açıklandığı tarihten itibaren İran'daki petrol üretim ve ihracat miktarlarının azalmasına yol açmasının yanı sıra yaptırımlara konu olmayan doğal gaz sektörünü de dolaylı olarak etkilemeye başlamıştır. Bunun en net örneği Fransız enerji devi Total'in Trump'ın açıklamalarının ardından İran'da yürütülen Güney Pars gaz projesinin 11 nolu fazında yürüttüğü çalışmalardan çekilmesidir. Nükleer anlaşma ile birlikte kaldırılan son yaptırımlar sonrası doğal gaz sektörü için büyük önem taşıyan projeyi hayata geçirmeye hazırlanan Tahran yönetimi Total'i İran ekonomisini zarara uğratmakla suç-

48. Debbie Carlson, "\$100 A Barrel? Will Iran Sanctions and Venezuela Crisis Bring Oil Price Spike?", *The Guardian*, 12 Ekim 2018.

49. "IEA Asks Major Oil Producers to Boost Production", *Oil Price*, 4 Ekim 2018, <https://oilprice.com/Energy/Crude-Oil/IEA-Asks-Majors-Oil-Producers-To-Boost-Production.html>, (Erişim tarihi: 4 Ekim 2018)

50. Emin Emrah Danış, Serkan Şahin ve Hakan Berument, "İran Ambargosu ve Türk Boğazları", 2 Ekim 2018.

51. "A. Novak vs V. Alekperov, "Has Russia Reached Peak Production or is There Still Potential?", *Neftegaz.RU*, 3 Ekim 2018, <https://neftgaz.ru/news/view/175621-A.-Novak-vs-V.-Alekperov.-Dostigla-li-Rossiia-pika-dobychi-ili-potentsial-esche-meetsya>, (Erişim tarihi: 17 Ekim 2018).

52. Murat Aslan, "Yükselen Petrol Fiyatları", *TRT Haber*, 4 Ekim 2018.

lamıştır.⁵³ Bu noktadan sonra projeyi uluslararası kamuoyu açısından daha dikkat çekici kılan ise Total'in projeden çekilmesiyle hisselerini projeyi yürüten konsorsiyumun ortaklarından Çin Ulusal Petrol Şirketi'nin satın almasıdır. Bu satın almadan sonra Çinli şirketin payı yüzde 80'e çıkmıştır.⁵⁴ Bu olayla ABD'nin dolaylı olarak Ortadoğu'daki Çin nüfuzunun artmasına zemin hazırladığı söylenebilir. Yaptırımların ardından İran'dan petrol almaya devam edeceğini açıklayan Çin bu sayede zengin petrol ve doğal gaz kaynaklarına sahip bölgedeki etkisini artırmaktadır.

Bu tablonun bir de çokça zikredilmeyen başka bir boyutu daha vardır ki o da yaptırımların ABD'nin enerji ihraç ettiği pazarları artırmak adına yeniden devreye sokulduğudur. Başkan Trump'ın göreve gelmesinin ardından Washington'un birçok alanda olduğu gibi enerji alanındaki politikaları da değişim sürecine girmiş, enerjide dışa bağımsız bir ABD için ülkedeki kaya gazı, petrolü ve kömür gibi fosil enerji kaynaklarına yatırımlar artırılmaya başlanmıştır. Amaç ABD'yi enerji ithalatçısından enerji ihracatçısı konumuna getirmektir. Yakın zamanda Washington'un dünyanın en büyük doğal gaz ihracatçısı olan Rusya'ya uyguladığı yaptırımların arka planında Gazprom'un en büyük pazarı olan AB'ye yaptığı sıvılaştırılmış doğal gaz ihracatını artırmak olduğu göz önünde bulundurulmalıdır. Ayrıca 2018'in ilk altı ayında Amerikan petrolünün en büyük alıcılarının Asya ülkeleri olduğu bilgisi de son derece önemlidir. Amerikan Enerji Enformasyon İdaresinden (EIA) yapılan açıklamalara göre Çin, en çok ABD petrolü ithal eden ülkeler arasında ilk sırada yer alırken Güney Kore ve Hindistan da ilk on ithalatçı içindedir.⁵⁵ Bu bilgiler ışığın-

da ABD'nin İran'ın hakim olduğu pazarlardaki payını artırmayı amaçladığı görüşü daha da anlam kazanmaktadır.

YAPTIRIMLARIN TÜRKİYE-İRAN ENERJİ İLİŞKİLERİNE ETKİLERİ

Türkiye, birincil enerji tüketimi içerisinde ilk sıradaya yer alan petrol ve doğal gaz sınırlı ölçüde sahip olması nedeniyle büyük ölçüde dışa bağımlı durumdadır. Tükettiği petrolün yüzde 93'ünü, doğal gazın da yüzde 99'unu ithal etmektedir.⁵⁶ Coğrafi konumunun sağladığı avantaj sayesinde dünyanın en geniş hidrokarbon rezervlerinin bulunduğu Ortadoğu, Rusya ve Bağımsız Devletler Topluluğu ülkeleri ile enerji ticaret ilişkileri bulunan Türkiye'nin 2017'de en fazla petrol ithal ettiği ülke analize konu olan İran'dır (Grafik 5).

Toplam tüketim içerisindeki İran petrolü yaptırımların uygulandığı 2013-2015 arasında –BM ve AB'nin de ABD'yi desteklemesiyle yaptırımların uluslararası hale gelmesi sonucu– en düşük seviyelere gerilemiş ancak 2016'da yaptırımların kaldırılmasının ardından 2017'de tekrar ilk sıraya yerleşmiştir.

2013'ten itibaren İran'dan ithal ettiği petrol miktarını azaltmasıyla piyasada meydana gelen arz açığını dengeleyebilmek adına Irak'tan petrol ithalatını yükselten Türkiye aynı dönemde tedarikçi ülke yelpazesini genişletmeye başlamıştır. Enerji arz güvenliği noktasında enerjinin hemen her alanında çeşitliliği artırmanın önemini farkında olan Türkiye petrol tedarik ettiği ülke sayısını çoğaltarak hem enerji piyasası hem de ekonomisinin sürdürülebilirliğini sağlamaya özen göstermiştir. Öyle ki 2011'de ham petrol ithal ettiği ülke sayısı sekiz iken bu rakam 2012 ve 2013'te dokuz, 2014'te on bir, 2015'te on, 2016'da dokuz ve 2017'de on üç olarak kayıtlara

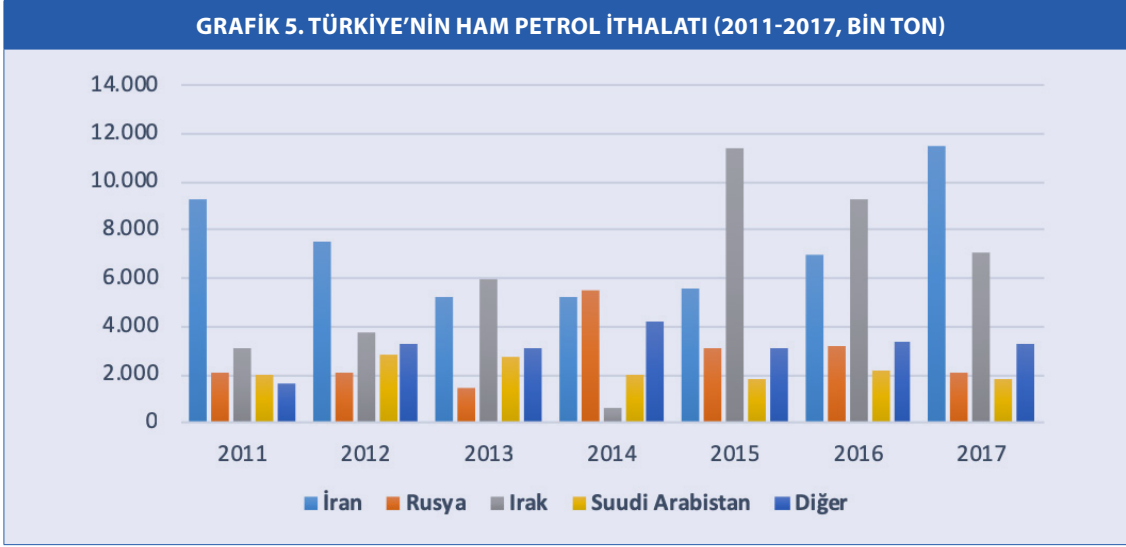
53. "French Total's Exit from Iran Causes \$80B in Losses", AA, 11 Eylül 2018.

54. "China's CNPC Takes Over Total's Share in Big Iran Gas Project", CNBC, 11 Ağustos 2018.

55. "China Top Destination for US Crude Oil Exports in 1H18", AA Energy, 25 Eylül 2018.

56. Yunus Furuncu ve Büşra Zeynep Özdemir, "AB Enerji Güvenliği Perspektifinden Türkiye-Almanya Enerji İlişkileri", *SETA Analiz*, Sayı: 257, (Eylül 2018).

GRAFİK 5. TÜRKİYE'NİN HAM PETROL İTHALATI (2011-2017, BİN TON)

Kaynak: EPDK

TABLO 2. TÜRKİYE'NİN HAM PETROL İTHAL ETTİĞİ ÜLKELER (2011-2017)*

2011	İran, Irak, Rusya, S. Arabistan, Kazakistan, Suriye, İtalya, Azerbaycan
2012	İran, Irak, S. Arabistan, Rusya, Kazakistan, Libya, Nijerya, İtalya, Azerbaycan
2013	Irak, İran, S. Arabistan, Kazakistan, Rusya, Libya, Nijerya, İtalya, Azerbaycan
2014	Irak, İran, S. Arabistan, Nijerya, Kazakistan, Rusya, Kolombiya, İtalya, Mısır, Libya, Yemen
2015	Irak, İran, Rusya, S. Arabistan, Kolombiya, Kazakistan, Nijerya, İtalya, Kuveyt, Mısır
2016	Irak, İran, Rusya, Kuveyt, S. Arabistan, Kazakistan, Mısır, Yunanistan, İtalya
2017	İran, Irak, Rusya, S. Arabistan, Kuveyt, Kazakistan, Kolombiya, Mısır, Libya, Yunanistan, Nijerya, İtalya, Kanada

Kaynak: EPDK

* İthal edilen ham petrol miktarına göre sıralanmıştır.

geçmiştir. Bunun yanı sıra söz konusu dönemde Türkiye'nin petrol ürünleri⁵⁷ ithal ettiği ülke sayısında da artış gerçekleşmiştir.⁵⁸

İran aynı zamanda Türkiye'nin en fazla doğal gaz ithal ettiği ikinci ülkedir (Grafik 6). Türkiye fiili olarak Aralık 2001'den bu yana İran'dan yılda 10 milyar metreküpe yakın doğal gaz almaktadır.

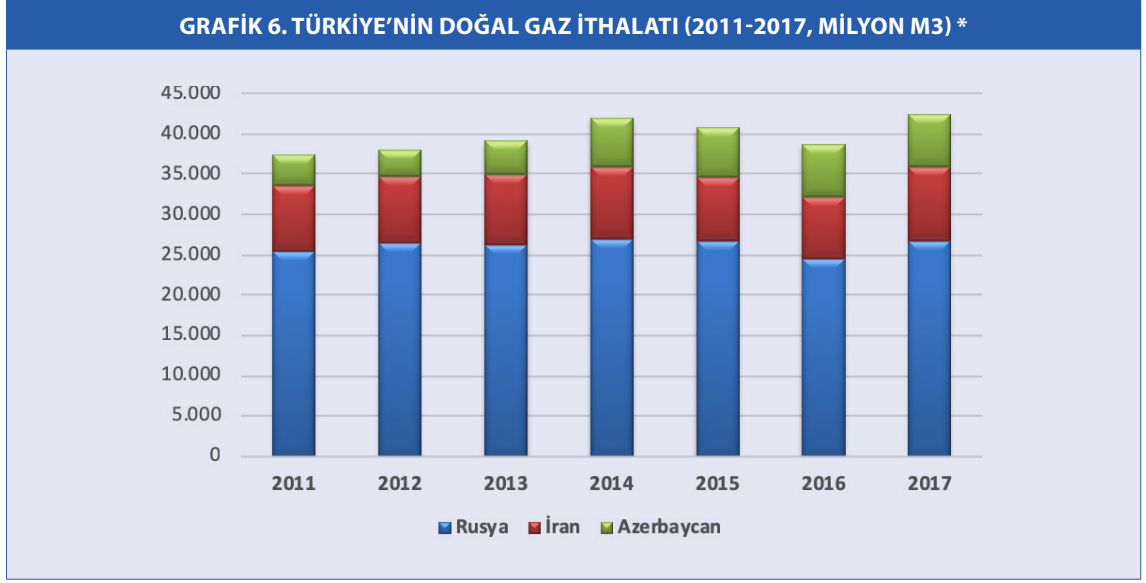
Yirmi beş yıl süreyle alım garantisi sağlayan "al ya da öde" (*take or pay*) sözleşmesi gereği Türkiye çeşitli nedenlerden ötürü İran doğal gazını

ithal etmeyi durdursa dahi ödemesini yapmakla yükümlüdür. Bununla birlikte gerekli altyapının tesis edilmesinin kısa vadede mümkün olmaması nedeniyle Türkiye'nin İran'dan ithal ettiği yıllık 10 milyar metreküp gazı bir başka tedarikçiden sağlaması mümkün görünmemektedir. LNG olarak ithal edilen miktarlar boru hattı aracılığıyla ithalatı gerçekleştirilen gaz miktarlarına göre düşüktür.⁵⁹ Farklı bir ülkeden boru hattı

57. Motorin türleri, fuel oil türleri, havacılık yakıtları, denizcilik yakıtları vb.

58. 2011-2017 dönemine ait EPDK Petrol Piyasası Sektör Raporlarından derlenmiştir.

59. LNG taşıyan gemilerin kargo kapasitesi 1.000-267.000 metreküp arasında değişmektedir. Bugün kullanılan modern gemilerin kapasitesi ise 125.000-175.000 metreküp arasında değişmektedir. Daha fazla bilgi için bkz. GIIGNL, LNG Information Paper No.3

Kaynak: EPDK

* Boru hatları aracılığıyla gerçekleştirilen ithalattır. Boru hattı ile ithal edilen gaz miktarının LNG yoluyla ithal edilen gaz miktarlarına göre daha fazla olması nedeniyle bu veriler tercih edilmiştir.

aracılığıyla gaz almak ise projelendirme aşaması, anlaşma sağlanması, boru hattı inşası gibi süreçler nedeniyle uzun yıllara yayılabilir. Bu sebeple İran'dan doğal gaz tedarik etmeyi sürdürmek Türkiye için kısa vadede en uygun seçenek olarak görünmektedir.

Bu noktada İran'ın doğal gaz sektörünün ve ticaretinin yaptırımlara konu olmadığını belirtmek gerekmektedir.⁶⁰ Ancak doğal gazın uluslararası piyasa koşullarına uygun hale getirilmesi amacıyla petrol fiyatları üzerinden ve kontratlarda aksi belirtilmedikçe Amerikan doları ile ücretlendirilmesi yaptırımların dolaylı yoldan ülkenin doğal gaz sektörü ve ticareti üzerinde de etki yaratabileceği kanaatini oluşturmaktadır. ABD'nin İran'ı dolarla ödeme trafiğinden dışlama çalışmaları birinci aşama yaptırımlarda zaten ortaya çıkmıştır.

Birçok ülkeyle olan ticari ilişkilerini yeniden gözden geçiren Trump yönetiminin İran doğal gazı dahil büyük ölçüde Türkiye'nin doğal gaz ithalatını gerçekleştiren devlet kuruluşu

60. "Reimposing Certain Sanctions with Respect to Iran".

BOTAŞ'ı kara listeye alması söz konusu olabilir. Bu durumda BOTAŞ yaptırımlara uyararak almadığı gazın parasını İran'a ödemek ya da İran'dan doğal gaz ithal etmeyi sürdürmek ve ABD ile ilişkilerini kesmek arasında seçim yapmaya zorlanabilir. Fakat Türkiye'nin 2016'dan bu yana ABD'nin ihraç ettiği LNG'nin Avrupa'daki en büyük alıcısı olduğu gerçeğini unutmamak gerekir.⁶¹ Bu açıdan bakıldığında Trump yönetiminin BOTAŞ'a yönelik olumsuz bir karar verme ihtimali zayıftır. Türkiye'nin ABD'nin tek tarafı yaptırımları karşısında İran'dan doğal gaz almayı kesmek yerine buna devam etme yönünde bir irade sergilediği de bilinmektedir.⁶²

Türkiye'nin yaptırımlara konu olan İran'dan yaptığı petrol ithalatı Mayıs ayında ABD'den gelen açıklamalar neticesinde düşüş eğilimine girmiştir. Türkiye'deki ham petrol ithalatının tamamını gerçekleştiren TÜPRAŞ,

61. "Insurgent Shale: Prospects and Perils for US LNG Exports", S&P Global Platts, (Haziran 2018), <https://www.platts.com/IM.Platts.Content/InsightAnalysis/IndustrySolutionPapers/us-lng-shale-june-2018.pdf>, (Erişim tarihi: 16 Ekim 2018).

62. "Turkey Continue to Buying Natural Gas from Iran Despite U.S. Sanctions", Reuters, 8 Ağustos 2018.

TABLO 3. TÜRKİYE’NİN HAM PETROL İTHALATI (2018 OCAK-AĞUSTOS, TON)

	Ocak	Şubat	Mart	Nisan	Mayıs	Haziran	Temmuz	Ağustos
Irak	138.987,937	289.397,342	137.621,059	225.339,273	352.778,285	646.262,402	1.107.269,372	732.454,544
İran	575.456,159	643.294,804	858.630,093	999.819,581	930.978,400	287.842,707	867.269,873	647.322,581
Rusya	193.309,987	79.480,292	-	-	-	378.415,560	158.913,228	159.076,640
Kazakistan	53.305,271	-	40.000,000	44.681,833	164.193,727	146.756,486	3.836,797	243.484,132
S. Arabistan	150.830,493	150.242,586	150.355,156	74.808,167	210.131,594	143.265,088	141.625,871	149.623,985
Kuveyt	151.441,235	151.614,089	151.258,703	75.832,099	144.260,671	145.498,222	-	151.183,466
Toplam	1.476.178,975	1.314.029,113	1.337.865,011	1.477.808,525	1.802.342,677	1.831.937,703	2.278.915,141	2.083.145,348

Kaynak: EPDK Petrol Piyasası Aylık Sektör Raporlarından derlenmiştir.

Trump yönetiminin İran’ın petrol sektörüne yönelik yaptırım uygulayacağını açıklamasının ardından İran’dan tedarik ettiği petrol miktarını piyasayı dengeleyebilmek adına kademeli olarak azaltmaya başlamıştır. Nisan 2018’de henüz İran yaptırımları açıklanmadan önce TÜPRAŞ’ın İran’dan ithal ettiği ham petrol miktarı toplam ham petrol ithalatının yüzde 67’sine karşılık gelirken söz konusu miktar Mayıs’ta yüzde 51’e, Haziran’da ise keskin bir düşüşle yüzde 15’e gerilemiştir. Temmuz ve Ağustos’a bakıldığında sırasıyla yüzde 38 ve yüzde 31’lik rakamlarla karşılaşmaktadır.⁶³

Ancak Türkiye’nin bir önceki yaptırımların en sert seviyeye ulaştığı yıllarda dahi İran’dan petrol ithal etmeyi bırakmaması bu kez tek taraflı uygulanan yaptırımlar karşısında petrol almayı sürdüreceği sinyallerini vermektedir. Ayrıca yine yaptırımların söz konusu olmadığı Ocak 2018 rakamlarına bakıldığında İran’ın yüzde 38’lik payı göze çarpmaktadır. Bu da ithalat miktarlarının dönemsel farklılık gösterebildiğinin bir işareti olarak yorumlanabilir. İran 2011’den bu yana Türkiye’nin en fazla ham petrol ithal ettiği ilk iki ülkeden biri olmuştur (Tablo 3).

63. EPDK Petrol Piyasası aylık sektör raporlarından derlenmiştir.

TÜPRAŞ’tan gelen açıklamalar da İran’dan petrol ithalatının sürdürüleceği yönündedir.

Durum bir de teknik açıdan ele alındığında kalite ve kimyasal bileşenler açısından birbirine en çok benzeyen petrolerin Ortadoğu ülkelerinde bulunduğunu belirtmek gerekir.⁶⁴ Yani İran petrolünün en uygun ikamesi yine bir Ortadoğu ülkesinin petrolü olabilir. Ayrıca Ortadoğu petrollerinin diğerlerine göre daha ucuz olduğu gerçeğini de unutmamak gerekir.⁶⁵ Bu sebeplerden ötürü Türkiye’nin azalan İran petrol ithalatından doğacak açığı yine bir Ortadoğu ülkesi petrolü ile doldurması, Irak ve Suudi Arabistan’dan ithal ettiği ham petrol miktarını yeniden artırması beklenmektedir. Ayrıca Türkiye son yıllarda yükselen petrol talebiyle birlikte enerji arz güvenliğini de sağlamak adına ham petrol tedarik ettiği ülke sayısında çeşitliliği artırmıştır. Dolayısıyla pazar alternatifi önceki yıllara göre daha fazladır (Tablo 3). Geline nokta üst düzey devlet kademesi karar alıcılarının dış politikada enerji arz güvenliğini önceleyen politikalarının etkisi de mutlaktır.

64. “Crude Oils Have Different Quality Characteristics”, EIA, 16 Temmuz 2012, <https://www.eia.gov/todayinenergy/detail.php?id=7110>, (Erişim tarihi: 16 Ekim 2018).

65. “Ham Petrol ve Doğal Gaz Sektör Raporu”, TPAO, (Mayıs 2017), <http://www.tpao.gov.tr/tp5/docs/rapor/sectorrapor3105.pdf>, (Erişim tarihi: 19 Ekim 2018).

Türkiye'nin İran yaptırımlarına uymaması halinde karşılaşılabileceği olumsuzluklar da söz konusudur. ABD Başkanı Trump'ın "İran ile iş yapan ABD ile iş yapamaz" şeklindeki açıklamaları Türkiye-ABD arasındaki ticari ilişkilerin olumsuz etkilenebileceğinin sinyallerini vermektedir. 2017'de ABD'den 12 milyar dolara yakın ithalat gerçekleştiren Türkiye aynı yıl ABD'ye 8,6 milyar dolarlık ihracat yapmıştır.⁶⁶ Yaptırımlara uyulmaması halinde Trump yönetiminin Türkiye'den gerçekleştirdiği ithalat miktarını düşürmesi olasıdır. Ancak iki ülke arasındaki ilişkilerde farklı belirleyicilerin bulunduğu da unutulmamalıdır. Son dönemde Brunson gerekçe gösterilerek gerilen ilişkiler yakın zamanda yumuşama sürecine girmiş, Trump'ın Türkiye'ye karşı tutumunda farklılaşma gözlemlenmiştir. Ayrıca enerji özelinde Türkiye, ABD'den görece az miktarda petrol ürünleri ithalatı gerçekleştirse de Avrupa'daki en büyük Amerikan LNG'si müşterisidir, bu da Türkiye'yi daha önemli kılmaktadır.

İran'dan hem petrol hem doğal gaz ithal eden Türkiye, İran ile enerji ticaretini sürdürüleceğini her fırsatta net bir şekilde ifade etmiştir.

Türkiye'nin ABD ile olan ikili ilişkilerini İran yaptırımlarını ayrı tutarak sürdürmesi 5 Kasım'da devreye giren İran'ın petrol sektörüne yönelik yaptırımlardan muaf tutulmasında etkili olmuştur. Trump yönetimi ve Iran Action Group ile yoğun bir diplomasi trafiği yürüten Türkiye geçmişte olduğu gibi yaptırımlar süresince miktarı azaltarak İran'dan petrol ithal etmeyi sürdürecektir. Ancak muafiyetin geçici bir süreliğine geçerli olacağı göz önünde bulundurulduğunda

66. Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı

Türkiye'nin petrol ithalatını sıfıra düşürmeyi mi yoksa mümkün olan en az miktarda gerçekleştirmeyi mi seçeceği konusu belirsizdir. Bu süreçte Türkiye'nin İran ile ticari ilişkilerini sürdürmek adına Washington yönetimi ile temaslarına devam etmesi beklenmektedir. Brunson davası döneminde Türkiye'ye uygulanan yaptırımların da 2 Kasım'da kaldırılması bu olasılığı güçlendirmektedir. Obama döneminde olduğu gibi Türkiye, enerji piyasasının ve dolayısıyla ekonomisinin istikrarını koruyabilmek adına İran'dan yaptığı enerji ithalatına devam etmeyi seçebilir. Bağımsız dış politika anlayışı çerçevesinde ülkelerle ilişkilerini birbirinden farklı düzlemlerde yürütmeye çalışan Türkiye'nin ABD ile ilişkilerine aralarında öneme sahip olan noktalara vurgu yaparak devam etmeye çalışması mevcut durumda her iki tarafın da lehine görünmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Enerji meselesi uzunca bir süredir devletlerin dış politikalarını formüle ederken önemle üzerinde durdukları faktörlerden biridir. Bugün hala yalnızca ülkelerin değil ekonomilerin de birbirine bağlı olduğu küresel ticaret sistemi içinde oldukça önemini koruyan petrol küresel siyaset sahnesindeki konumunu da yitirmiş değildir. Sahip olduğu değerli petrol ve doğal gaz rezervleriyle halen dünyanın dikkatle izlediği Ortadoğu'nun en eski petrol üreticisi İran bugün bir kez daha Amerikan yaptırımları ile karşı karşıyadır. ABD Başkanı Trump'ın Amerikan tarihinin en kötü anlaşması olarak nitelendirdiği nükleer anlaşmadan çekilmesiyle gündeme gelen İran yaptırımları açıklandığı Mayıs'tan itibaren uluslararası petrol piyasası kadar ülkelerin ekonomi ve enerji politikalarını da etkilemektedir.

Ağustos'taki yaptırımlarla İran'ın Amerikan doları bulundurmasının önüne engel koyan, dolar, altın ve diğer değerli madenlerle ticaret yapmasını yasaklayan Trump 5 Kasım'da devreye giren ikinci yaptırım paketiyle İran'ın petrol ihra-

catını sıfıra düşürmeyi amaçlamaktadır. İran'dan petrol ithal eden ülkeleri uyaran ve satın alma işlemlerini durdurmalarını isteyen Trump yönetiminin muaf tutacağını açıkladığı ülkelere tanıdığı muafiyetin bir süreliğine geçerli olacağını altını çizmekte yarar vardır.

Daha önce İran'ın en büyük ithalatçıları arasında yer alan Güney Kore ve Japonya'nın ithalatı durdurma yönünde aldıkları karar göz önünde bulundurulduğunda petrol ithalatını tamamen bitirmeyi taahhüt eden iki ülkenin Güney Kore ve Japonya olabileceği ihtimali kuvvetlenmektedir. En büyük ithalatçısı olan Çin, yaptırımların açıklandığı günden itibaren petrol almaya devam edeceğini net bir şekilde belirtmiş, ikinci büyük alıcı Hindistan da Ekim başında yaptığı açıklamayla İran'dan petrol ithal etmeyi sürdüreceğini duyurmuştur. Bu ülkelerin satın aldıkları miktarları azaltarak petrol ithal etmeyi sürdürmesi beklenmektedir. Bütün çabalarına rağmen İran'da iş yapan hatırı sayılır şirketlerin ülkeden çekilmesini engelleyemeyen AB'nin de Trump'ın tek taraflı politikalarına karşı İran ile ticaret yapmaya devam etme kararı aldığını unutmamak gerekir.

İran'dan hem petrol hem doğal gaz ithal eden Türkiye, İran ile enerji ticaretini sürdüreceğini her fırsatta net bir şekilde ifade etmiştir. 2017'de en fazla petrol ithal ettiği birinci ülke ve en fazla doğal gaz ithal ettiği ikinci ülke olan İran, Türkiye için oldukça önemlidir. Obama yaptırımları döneminde olduğu gibi bir yandan diğer ülkelerden ithal ettiği ham petrol miktarını artırırken İran'dan petrol almaya devam edeceği bilinen Ankara, Tahran ile ilişkilerinde özellikle son yıllarda uluslararası arenada daha görünür hale gelen bağımsız dış politika anlayışı bağlamında hareket etme gayreti içerisinde. Bu bağlamda tek taraflı uygulanan Trump yaptırımlarına karşı çıkan Türkiye, ABD ile yaptığı yoğun diplomatik görüşmeler neticesinde muafiyet alan ülkeler arasındadır. Neticede diğer ülkelerden bağımsız şekillendirmeye özen göster-

diği politikası çerçevesinde Türkiye'nin İran'dan doğal gaz ve ham petrol ithal etmeyi sürdürmesi beklenmektedir. Enerji arz güvenliği konusunda kararlı olan ve petrol arzını güvence altına almak adına 2017'de ilk kez ham petrol ihraç ettiği ülke sayısını 13'e çıkaran Türkiye'nin geçmişe göre risklere karşı daha dirençli hale geldiği bir gerçektir.

Siyaset sahnesinde durum böyle iken ekonomi alanı da artan petrol fiyatlarından etkilenmektedir. Her geçen gün katlanarak büyüyen teknolojik yenilikler ve küresel ekonomik ve finansal sistemde yaşanan gelişmelerin yanı sıra jeopolitik değişikliklerden de büyük ölçüde etkilenen petrol fiyatları dört yıl aradan sonra 80 dolar çizgisini aşmış, hem ithalatçı ülkeleri hem de tüketicileri bir süreliğine de olsa endişeye sevk etmiştir. Gelişen noktada Brent petrol fiyatları yeniden 70-75 dolar seviyesinde seyretme eğilimine yönelse de İran yaptırımlarının doğuracağı etkinin net olmaması nedeniyle halen belirsizlik sürmektedir. Bu belirsizlik ortamında Türkiye'nin meydana gelebilecek olumsuz gelişmelerden olabildiğince az etkilenmek adına kısa ve uzun vadede yapması gerekenler şunlardır:

Kısa vadede;

- İran dışındaki tedarikçilerinden ithal edilen petrol miktarını artırmak
- İran ile yürütülen ticari ilişkileri yerli para birimleri üzerinden gerçekleştirmek
- Petrol ve ürünleri tüketiminde tasarrufa gitmek, böylece piyasada oluşabilecek arz-talep dengesizliğini engellemeye çalışmak
- Trump'ın tek taraflı uygulama kararı aldığı yaptırımlara karşı çıkan diğer ülkelerle sıkı iş birliğine gitmek
- İran ile ticari ilişkilerini sürdürebilmek adına SPV sistemine dahil olmak ya da SWIFT sistemine takılmasını engelleyecek bir sistem kurmak

Uzun vadede;

- Enerji arz güvenliğini sağlamak adına petrol/doğal gaz/kömür vb. kaynakların ithal edildiği ülke sayısını artırmak
- Enerji ihtiyacını karşılama yöntemlerini çeşitlendirmek (yerli ve yenilenebilir enerji kaynaklarına yönelmek/ağırlık vermek)
- Doğal gaz ithal ederken uzun dönemli kontratlar yerine kısa dönemli anlaşmaları tercih ederek gelecekte oluşabilecek risklere karşı önlem almak⁶⁷

67. Uzun dönemli kontratlar piyasanın serbestleşmesi ve rekabet edilebilirliğinin artırılmasının önündeki engellerden biri olarak görülmektedir. Bu tür kontratlarda fiyatlar gizlenir ve ülkelere göre değişiklik gösterir. Küresel petrol piyasasına benzer şekilde küresel doğal gaz piyasasının oluşturulmaya çalışıldığı bir ortamda da spot piyasalarda anlık fiyat oluşumları tercih edilmektedir. Türkiye'nin doğal gaz ticaret merkezi olma hedefi düşünüldüğünde de piyasanın serbestleştirilmesi ve spot fiyatlandırma sisteminin hayata geçirilmesi gerekmektedir. Daha fazla bilgi için bkz. Volkan Özdemir, "Avrupa Gaz Piyasası: Uzun Erimli Kontratlar mı, Spot Piyasa mı?", EPPEN, (Mart 2015), http://www.eppen.org/resim/haber_resim/eppen13.pdf, (Erişim tarihi: 5 Ekim 2018).

- Enerji ve enerjiyle ilişkili alanların altyapısını güçlendirmek
- Yalnızca kaynak değil teknoloji transferini de önceleyerek enerjinin üretiminden tüketimine, iletiminden dağıtımına ve kullanımına kadar her alanında dışa bağımlılığı azaltmaya çalışmak
- Enerji ithalat faturasını düşürücü etkiye sahip enerji verimliliği uygulamalarını enerjinin her alanında hayata geçirmek
- Çalışmaya konu olan Trump yaptırımları gibi tek taraflı ve keyfi uygulamalara karşı uluslararası sistemde diğer ülkelerle iş birliği içerisinde hareket etmek

Dünyanın en büyük altıncı, Ortadoğu'nun da en eski petrol üreticisi olan İran tarihi boyunca birçok defa yaptırımlara maruz kalmıştır. ABD öncülüğünde başlayan yaptırımlar zaman içerisinde daha da ağırlaştırılmış, ülkenin en büyük gelir kaynağı olan petrol endüstrisine kadar dayanmıştır. Akla gelebilecek hemen her sektör için bugün hala önemini koruyan petrol, ülkeler arasındaki anlaşmazlıkların kaynağı olmaya devam etmektedir.

Küresel siyaset sahnesi bir süredir henüz göreve gelmeden birçok ülkeyi ilgilendiren konularda açıkladığı görüşleriyle çeşitli tepkilere neden olan ABD Başkanı Donald Trump'ın aldığı kararlarla çalkalanmaktadır. Ülkesinin çıkarlarını her şeyin üzerinde tutan Başkan Trump P5+1 ülkeleri arasında imzalanan İran nükleer anlaşmasından Mayıs 2018'de tek taraflı olarak çekilmiş, ardından İran'a karşı uygulamaya hazırlandığı yeni tek taraflı yaptırım paketlerinin haberini vermiştir. Buna göre Ağustos 2018'de finans, otomotiv ve havacılık sektörüne uygulanan ilk yaptırım paketini Kasım 2018'de petrol sektörüne yönelik ikinci yaptırım paketinin izleyeceği öngörülmektedir. Bu analiz daha önce İran'a uygulanmış olan yaptırımların kısa özetiyle birlikte çeşitli ülkelerin bu yeni tek taraflı yaptırımlara verdikleri tepkileri, petrol sektörüne yönelik yaptırımların küresel petrol piyasası ve İran enerji sektörüne ve Ankara-Tahran enerji ilişkilerine muhtemel etkilerini ele almıştır.

ANKARA • İSTANBUL • WASHINGTON D.C. • KAHİRE

www.setav.org